

Recenzie

KRNO, Svetozár: Balkán (Historický vývoj, súčasnosť a naše vzťahy k jeho národom)

Nitra: FF UKF, 2011, 400 s.

Balkán nie je pre slovenskú vedu neznámy. Najviac práce v tomto priestore urobili literárni vedci, medzi ktorými treba spomenúť najmä Branislava Chomu, Jána Jankoviča, Zlatka Klátika a Jána Košku. Etnografia upriamuje svoju pozornosť hlavne na slovenské menšiny žijúce v rôznych častiach Balkánu. Politická veda na Slovensku má (napríklad v porovnaní s Českou republikou) v skúmaní Balkánu nesmierne dlžoby. K výnimkám patrí profesor Svetozár Krno, ktorého výskum balkánskych súvislostí dostal knižnú podobu prvýkrát v práci Politické strany balkánskych krajín (Politické strany balkánskych krajín Nitra: UKF 2003, 240 s.). Tu analyzoval vývoj politických strán v postjuhoslovanských štátoch, Bulharsku a Rumunsku. Sám sa dlhodobo a systematicky venuje výskumu celého bývalého východného bloku. Jeho najnovšia kniha Balkán. Historický vývoj, súčasnosť a naše vzťahy k jeho národom (Nitra: UKF 2011, 400 s.) nadväzuje aj na ďalšie autorove monografie. V roku 2008 vyšli autorovi dve práce mapujúce vývoj v ázijských krajinách, ktoré boli súčasťou ZSSR. Ide o práce s názvom Krajiny v srdci Ázie (Nitra, UKF, 2008, 288 s.) a Kaukazské republiky (Nitra: UKF 2008, 216 s.). Uvedené dve knihy nadväzujú na skoršie autorove práce: Politické strany postsovietskych krajín a Mongolska (Nitra: UKF 2002, 363 s.) a Politické strany Ruska a jeho regiónov (Nitra: UKF 2003, 240). Najnovšou zo série monografií analyzujúcich oblasti bývalého Sovietskeho zväzu je monografia s názvom Postsovietsky západ (Nitra: UKF 2009, 400 s.).

Poznatkami o Balkáne obohatil slovenskú literatúru aj Miroslav Mojžita, ktorý sa z vysokých pozícií v diplomatických kruhoch už pätnásť rokov venuje západnému Balkánu. V 90. rokoch 20. storočia bol veľvyslancom Slovenskej republiky v Belehrade s pôsobnosťou aj pre Macedónsko a Albánsko, v súčasnosti pôsobí ako veľvyslanec Slovenskej republiky v Sarajeve. Jeho dve knihy venujúce sa problematike Balkánu (Belehrad. Poznámky 1995 – 2001. Dilema 2003, 231 s.; Sarajevo, čakanie na lastovičky. Kalligram 2010, 264 s.) však nemajú vedecký charakter. Ide o memoárové práce. Pochopiť zložitú vzťahy na Balkáne a zaujímavými faktami a súvislosťami obohatiť výskum môže aj dielo Jiřího Dienstbiera, najmä jeho kniha Daň z krve (Lidové noviny 2002, 359 s.), ktorú vydal po ukončení svojho pôsobenia na poste zvláštneho spravodajcu Komisie OSN pre ľudské práva pre Bosnu a Hercegovinu, Chorvátsko a Zväzovú republiku Juhoslávia.

Najnovšia publikácia profesora Svetozára Krna s názvom *Balkán* sa zaoberá vývojom jedenástich štátov – Slovinskom, Chorvátskom, Srbskom, Čiernou Horou, Bosnou a Hercegovinou, Macedónskom, Albánskom, Gréckom, Bulharskom, Rumunskom a Tureckom. Na základe platného medzinárodného práva a vnútroštátneho práva Srbskej republiky sú súčasťou Srbska dve autonómne oblasti Vojvodina a Kosovo a Metohija. Preto sú tieto v knihe zaradené v rámci časti venovanej Srbsku. Kosovo vyhlásilo jednostranne nezávislosť 17. februára 2008 a dodnes nebolo uznané viacerými členmi OSN vrátane Slovenskej republiky.

Skutočnosť, že súčasťou textu sa stali všetky krajiny, ktoré sa v histórii rôznym spôsobom spájali a stávali súčasťou balkánskeho geopoliticko-kultúrneho celku, významne podporuje komplexný pohľad na Balkán. Diskutabilné môže byť zaradenie Slovinska či samotného Turecka do textu knihy. Balkánom boli pôvodne označované len územia juhovýchodnej Európy, ktoré boli súčasťou Osmanskej ríše. Z kultúrneho kontextu pojmu Balkán je vyčleňované nielen Slovinsko, ale aj Chorvátsko, pretože spadajú pod vplyv rímsko-katolíckej cirkvi. Aj napriek týmto skutočnostiam je potrebné zaraďovať tieto krajiny do komparácií balkánskeho geopolitického priestoru, pretože sa obe stali na dlhý čas, aj keď s malými prerušeniami, súčasťou spoločných štátnych útvarov južných Slovanov, čo nepochybne vplývalo na ich politickú kultúru. Turecko ako významný lokálny geopolitický aktér aj v súčasnosti vstupuje do politických procesov v oblasti. Je to viditeľné najmä v orientácii moslimských politických elít a tiež obyvateľstva niektorých krajín Balkánu. Je vnímané ako nositeľ kultúrnych tradícií Osmanskej ríše, a preto ho pri snahe o ucelený pohľad na Balkán nie je možné vynechať.

Kniha sa opiera o metodiku, ktorú autor používa aj pri analýze iných častí euroázijskeho geopriestoru. Neprináša iba nové a rozširujúce fakty, ale najmä hlbšiu analýzu, pomáha čitateľovi sa orientovať v zložitom labyrinte moderných dejín a naznačuje perspektívy vývoja ťažko skúšaného regiónu. Na viacerých miestach spochybňuje zakorenené zjednodušené predstavy.

V jednotlivých kapitolách sa venuje existujúcim štátom, ale aj zaniknutým štátnym útvarom (tzv. Veľká Juhoslávia a Malá Juhoslávia). Prináša základnú geografickú charakteristiku a podrobnejšie popisuje etnické zloženie, vývoj, vzťahy a najmä etnické problémy. Upozorňuje na náboženskú pestrosť, ved' ide o územie, na ktorom sa stretávajú dve svetové monoteistické náboženstvá – kresťanstvo a islam – a dva základné kresťanské smery – katolicizmus a pravoslávie. Značný priestor venuje modernému historickému vývoju a územno-administratívne členeniu štátov (čo je zaujímavé v prípade takého útvaru, akým je súčasná Bosna a Hercegovina). Venuje sa najmä základným atribútom politických systémov, akými sú zákonodarná a výkonná moc a podrobne mapuje vývoj straníckych systémov.

Autor nezabúda upozorniť čitateľa ani na dôležité historické súvislosti. Zameriava sa na pojem Balkán, ktorý postupne v európskom kultúrnom povedomí získaval rôzne podoby a vyjadrenia. Píše o rozšírení stereotypov o Balkáne, ktoré v európskom myslení pretrvávajú dodnes. Pre celú západnú Európu nadobúda pojem Balkán negatívny nádych od 19. storočia, pokračuje romantickým hľadaním „ideálneho divocha“ a vrcholí tradičným európskym napätím sever kontra juh a novšie – civilizovaný západ kontra divoký východ. V tomto modeli uvažovania hodnota spoločnosti klesá zo severozápadu na juhovýchod – od protestantských tradícií cez katolicizmus, pravoslávie až po islam. Ako píše: „Pohľad na Balkán umocnili aj stereotypy – tradičné európske napätie sever kontra juh a novšie – civilizovaný západ kontra divoký východ. V tomto modeli uvažovania hodnota spoločnosti klesá zo severozápadu na juhovýchod – od protestantských tradícií, cez katolicizmus, pravoslávie až po islam.“ (s. 10). Vžitý strach z barbarstva neprekročil ani Samuel Huntigton. Tzv. balkanizmus sa stal nazeraním na svet, spojeným s vytváraním negatívneho stereotypu a pocitu vlastného strachu. Ideovo pripomína postkoloniálny orientalizmus.

Neustále pretrvávajúce zasahovanie cudzích štátov pod zámienkou pomoci a nedostatočný časový priestor na vytvorenie generácie vlastných demokratických politických elít považuje autor za hlavné príčiny toho, že tunajší vývoj je v rámci celej Európy najnevypočítateľnejší. Možno nastoliť legitímnu otázku, prečo bolo Bulharsko a Rumunsko prijaté do Európskej únie, skôr ako splnilo požadované podmienky v porovnaní napr. so štátmi Višegrádskej štvorky, či nešlo viac o politický a najmä geopolitický záujem ako o hospodársko-právny predpoklad. Súčasný problém s gréckou ekonomikou túto otázku podčiarkuje.

Je potrebné oceniť, že autor sa nevyhýba ani slovensko-balkánskym vzťahom. Kniha napríklad obsahuje veľmi zaujímavé exkurzy do dejín slovensko-bulharských literárnych a kultúrnych stykov. Počnúc žiakmi Cyrila a Metoda vyhnanými v 9. storočí z našich území cez 19. storočie a dielo P. J. Šafárika, hľadanie pozitívnych balkánskych hrdinov u J. Botta, P. O. Hviezdoslava, S. H. Vajanského, F. Kutlíka a J. B. Bellu. S. J. Zachej, profesor z gymnázia v Kláštore pod Znievom, sa natrvalo usadil v Sofii, kde založil kultúrno-vzdelávací spolok Sloviaska beseda. O Bulharsku písali aj S. H. Vajanský, J. Škultéty a ďalší (s. 68-72).

Autor oboznamuje čitateľa aj zaujímavosťami zo slovensko-macedónskych literárno-kultúrnych vzťahov od dôb cyrilo-metodejských, cez budovanie národa a spisovného jazyka v 19. storočí, s podobnosťami u nás aj u Macedóncov, po novšie dejiny 20. a 21. storočia, kde je potrebné spomenúť najmä literárnych vedcov J. Jankoviča, B. Chomu, E. Horáka, V. Hronca, F. Lipku, I. Dorovského. V roku 2009 bola vydaná monografia macedón-

skeho slovakistu Zvonka Taneského Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy, ktorý ako prvý napísal ucelenú podnetnú monografiu o vzájomných slovensko-macedónskych vzťahoch, obohatenú o bibliografiu (s. 191-194).

Tým, že sa autor snaží poukázať na hlbšie prepojenie medzi jednotlivými slovanskými národmi v Európe, poukazuje na to, že aj v prípade Balkánu ide o priestor, ktorý nám nie je iba fyzicky blízky, ale ktorý bol predmetom poznávania a kultúrno-politického zblížovania viac než tisícročie. Ak v nás dnes tieto krajiny budia strach z neistoty, treba si spytovať svedomie, prečo sme s nimi málo komunikovali v rozhodujúcich okamihoch pred vyvrcholením naakumulovaných problémov v podobe nedávnych vojenských konfliktov. Svetozár Krno zdôrazňuje možnosti pozitívneho vplyvu na Balkán zo strany Slovenska, ktoré „má skúsenosť s pokojným rozdelením Česko-Slovenska a s výborným vzťahmi s Českou republikou od zániku spoločného štátu. Ako neveľký štát je na rozdiel od veľkých geopolitických hráčov existenčne odkázaný na taký svetový poriadok, v ktorom sa záujmy nenadradujú nad princípy a v ktorom sa dodržiava medzinárodné právo. A toto poslanstvo môže šíriť aj na Balkáne, ktorý je tiež z dlhodobého hľadiska naň odkázaný.“ (s. 388).

Autor vzhľadom na svoju profilovo-odbornú špecializáciu kladie v knihe najväčší dôraz na kreovanie, vývoj a súčasnú podobu straníckych systémov. Zaujímavá je komparácia so straníckymi systémami ďalších európskych štátov. Pre slovenský politologický výskum sú veľmi cenné podrobné dáta o vývoji politických a straníckych systémov od konca 19. storočia až po súčasnosť. Týmto autor vyplní medzeru vo výskume straníckych sústav balkánskych krajín na Slovensku.

Odborná politologická obec sa v posledných rokoch stretávala väčšinou so skriptami, ktoré sa venovali len základným aspektom politických systémov. Publikácia profesora Svetozára Krna je však iná v tom, že sa podujal na veľmi ťažkú úlohu, ktorou je vytvoriť komplexný obraz o vývoji celého Balkánu. Nie je totiž ťažké zamerať sa len na popis politických systémov. Kniha pomáha získať komplexný pohľad na problematiku Balkánu vďaka spájaniu všetkých kritérií, ktoré umožňujú poznávať politickú kultúru celého regiónu. Z textu cítiť, že ju písal autor, ktorý nepozná spomínaný polostrov iba z novín, internetu alebo vedeckej literatúry. Svetozár Krno bol účastníkom viacerých výskumných výprav naprieč Balkánskym polostrovom.

Monografia obohatená o dve farebné prílohy a množstvo čiernobielych fotografií však neobsahuje mapy, čo ju určitým spôsobom ochudobnilo. Kniha však vyniká precíznym spracovaním dát a prehľadným členením. Podrobne opisuje geografiu, históriu, etnické a náboženské zloženie každej krajiny. K tomu sa pridáva aj analýza politického a straníckeho systému.

Z publikácie je zrejmé, že Balkán nemôžeme považovať za monolit. Jeho dynamika (nie vždy v pozitívnom zmysle slova) a pestrosť nielen prírodná, ale predovšetkým etnická, náboženská, historická a hospodárska dosahuje rozmerov podstatne väčších ako v iných regiónoch Európy. Z toho zákonite vyplýva aj variabilita hodnôt a podôb politickej kultúry.

Uvedená monografia vyplní biele miesta na našom trhu. Môže osloviť spoločenskovedných pracovníkov, balkanistov, vysokoškolských učiteľov, študentov, novinárov a ďalších vnímavých čitateľov, ktorým osud národov na Balkánskom polostrove nie je ľahostajný. Je veľmi dobrou štartovacou pozíciou pre ďalšie politologické výskumy.

Marcela Slobodníková